

SIGIRLARDA BACHADONNI CHIQISHI SABABLARI, DAVOLASH VA OLDINI OLISH CHORALARI

Imomaliyev Shohruhbek Abdunosir o'g'li,

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti,

o'qituvchisi

Komilova Muniraxon Qobiljon qizi

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti talabasi

Annotatsiya: Maqolada tug'ruqdan keyingi davrda bachadonni chiqib qolishi sabablari, unga ta'sir qiluvchi omillar, davolash usullari va oldini olish chora-tadbirlari hamda bu kasallik paydo bo'ladigan hayvonlarning fiziologik holatlari, hayvonlarni ushbu kasallikka yo'liqmasligi uchun xo'jaliklarda olib boriladigan zootexnika va veterinariya tadbirlari, oldini olishda foydalanishga tavsiya etiladigan usullar va texnologiyalar hamda kasallik vaqtida birinchi yordam ko'rsatish va qo'llaniladigan dori vositalaridan foydalanish bo'yicha ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: bachadon, karunkula, katelidon, bachadon bo'yinchasi, bachdon devori, bachadonni shilliq qavati, bachadonni joyiga kiritish, yuvish va bandaj quyish.

Kirish: Respublikamizda chorvachilik tarmog'ini jadal rivojlantirish, zamonaviy va innovatsion uslublarini joriy etish, mahsulotlar ishlab chiqish hajmini oshirish va turlarini kengaytirish, shuningdek, aholini mahalliy sharoitda ishlab chiqarilgan sifatli va arzon chorva mahsulotlari bilan uzuluksiz ta'minlash hamda chorvachilikka ixtisoslashgan korxonalarni davlat tomonidan qo'llab quvvatlash maqsadida prezidentimiz tomonidan 2020-yil 29 yanvardagi PQ-4576 son qarorida ko'rsatib o'tilgan. Unga ko'ra chorvachilik bilan shug'ullanuvchi fuqarolar bilan hamkorlikni ta'minlash, chorvachilikning barcha tarmoqlari va nasilchilik sohasini rivojlantirishni olib borish va muamolarni yechimini toppish, mahsuldorlikni oshirish, ozuqabob ekinlarni yetishtirish, mahsulot ishlab chiqarish va nasilchilik seleksiya amaliyotida yangi ilmiy tadqiqot natijalarni va innovatsion ishlanmalarni yo'lga qo'yish borasida ko'rsatmalar berilgan.

O'zbekiston Respublikasining 1995-yilda qabul qilingan "Nasilchilik to'g'risida"gi va 2015-yilda qabul qilingan "Veterinariya to'g'risida"gi Qonunlar, shuningdek, Chorvachilik tamog'ini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish butun agrar tarmoqni rivojlantirish borasida harakatlar strategiyasi shular jumlasidandir.

Tadqiqotlar va materiallar. Oxirgi yillarda qoramolchilikni fan yutuqlari va ilg'orlar tajribalar asosida rivojlantirish maqsadida nasilchilik ishga, ozuqa bazasini mustahkamlashga va mahsulot ishlab chiqarish hamda uni qayta ishlash texnologiyasini takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bunda qoramollar zotini yaxshilash, genofondini boyitish va saqlash muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham oxirgi yillarda dunyo genofondiga xos xo'jalik foydali belgilari bilan boshqa zotlardan keskin farq qiladigan golshtin, simmental, shvis hamda qizil cho'l kabi zotlar mamalakatimizning turli hududlariga xorijdan keltirilmoqda.

Joylarda qoramolchilikka ixtisoslashgan zamonaviy fermer xo'jaliklari bunyod etilmoqda. Shunday bo'lsada, sigirlar orasida ko'plab kasalliklar qayd etilmoqda. Shu jumladan sigirlarda bachadon chiqishi kabi kasalliklar kuzatilmoqda. Bu kabi kasalliklar oqibatida hayvonlar orasida mahsuldorlikning pasayishi, qisir qolishlar, podani takror ishlab chiqarish samaradorligini pasayishi va har xil turdagi bachadon kasalliklari ko'payib ketmoqda. Buning natijasida hayvonlarda ginekologik kasalliklardan bachadonni chiqishi, yo'ldoshni ushlanib qolishi, bachadon subinvalyusiyasi, tug'ruqdan keyingi parez, tug'ruqdan keyingi infeksiyalar, bachadon yallig'lanishi ko'p qayd etilishi ma'lum bo'ldi.

Fermer xo'jaliklariga chetdan keltirilayotgan mahsuldor sigirlar va aholi orasidagi sigirlarda osteodistrofiya, gipokuproz, gipokobaltoz, alimentar anemiya, bo'qoq kabi vitaminlar va mineral moddalar almashinuvi buzulishi bilan kechadigan kasalliklar oqibatida ularda bachadonni chiqishi kasalligi ko'p qayd etilib, oziqalar sarfining ortishi, mahsuldorlik va chorvachilik mahsulotlari oziqaviy qimmatining pasayishi, ona hayvonlarning bepushtligi hisobiga xo'jaliklar katta iqtisodiy zarar ko'rmoqda. Shuning uchun ona hayvonlarning moddalar almashinuvi buzilishlari oqibatida kuzatiladigan tug'ruqdan keyin bachadonni chiqishi, yo'ldoshning ushlanib qolishi, tug'ruq falaji kabi ginekologik kasalliklarni o'z vaqtida aniqlash va oldini olish chora-tadbirlarini ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, hayvonlarni yetarlicha oziqlantirmaslik ularda moddalar almashinuvining buzilishi, sigirlar jinsiy a'zolarida funksional va morfologik o'zgarishlar kuzatilishi, qisir qolishiga (alimentar qisirlik) olib keladi [2; s. 58-60].

Sutdan chiqqan bo'g'oz sigirlarni to'la qimmatli oziqlantirmaslik, ayniqsa, bo'g'ozlikning oxirgi ikki oyida salbiy ta'sir etadi. Shuningdek, qish va bahorda yetarli darajada oziqlantirilmagan sigirlarning 50 foizida yoz paytida ham moddalar almashinuvi darajasi tiklanmaydi. Shuning uchun har bir xo'jalikda moddalar almashinuvi darajasini nazorat qilish va oziqlantirishni tartibga solish maqsadida vaqti-vaqti bilan ayniqsa, qish va bahor oylarida sigir va g'unajinlar qonidagi kalsiy, fosfor, karotin, oqsil va zahira ishqoriy darajasini tekshirib turish lozim [5; 622-625 b.].

[4; 42-43 b.] ma'lumotlariga ko'ra, bachadonni chiqib qolishi (*Inversio vaginae prolapsus vaginae*) tos bo'shlig'ining biriktiruvchi to'qima asosi hamda devorlari tonusining yo'qolishi tufayli, bachadonning jinsiy yoriqlar orqali chiqishi tushuniladi. Bachadonning qisman - (*prolapsus vaginae partialis*-qinning dorzal tomoni devorlari jinsiy yoriqdan ko'rinib turadi) va to'liq (*prolapsus vaginae totalis*-qin va bachadon bo'yinchasining jinsiy yoriqdan tashqariga chiqishi) chiqishi farqlanadi.

Odatda bachadonning chiqishiga bo'g'ozlikning ikkinchi yarmida hayvonlar to'yimliliigi past va sifatsiz oziqlar bilan boqilishi, matsionning yo'qligi, kuchli ishlatilishi, yomon sharoitlarda asralishi sabab bo'ladi. Ba'zan hayvonlarda kuchli kuchanishlarning paydo bo'lishi yoki ich ketishi ham bachadonning to'la chiqishiga olib keladi. Hayvon yotganda tanasining orqa qismi past bo'lishi sababli qorin bo'shlig'ida bosimning ortishi ham bachadonning chiqishiga sabab bo'lishi mumkin.

Bachadonning qisman chiqishi yengil kechadi va o'z vaqtida davolanganda ijobiy natija beradi. Tug'ishigacha uzoq vaqt harakat qilmagan hayvonda kasallikning oqibati yomon bo'lishi mumkin. Ayrim holda kasallik asorat qoldirishi, bachadon shilliq pardasining chuqur jarohatlanishi, uremiya, qorin pardalarining yallig'lanishi va hayvon nobud bo'lishi ham mumkin [3; 222-225 b.].

[1; s.118-125] ma'lumotlariga qaraganda bachadonning chiqib qolishi (*Prolapsus uteri, inversio uteri*) tug'uruqdan keyin kuzatiladi va ikki xil ko'rinishda namoyon bo'ladi. Bachadon shoxining qin bo'shlig'iga ag'darilib chiqishi yoki kirib qolishi chala chiqish bo'lsa, bachadonning jinsiy yo'llaridan butunlay

tashqariga chiqib qolishi-to'la ag'darilib chiqish deyiladi. Kasallik ko'pincha sigir va echkilarda uchrab, biya va cho'chqalar esa bu kasallikka kamroq duch keladi.

Bachadonning ag'darilib chiqishi tug'ishdan keyingi 6 soat ichida, homila yo'ldoshi ajralmagan va bachadon hali qisqarib ulgurmasdan, bachadonning bo'ynchasi kanali, bachadon tanasi yoki shoxi sig'adigan darajada ochiq turgan paytda ro'y beradi. Bachadonni chiqishida homila yo'ldoshining tug'ish yo'llari retseptorlariga ta'siri va pastga osilib turishi, tuqqan hayvonni orqa tomoni juda past joyda yotishi katta ahamiyatga ega bo'ladi. Shuning uchun odatda yo'ldosh ajralgandan keyin bachadonni chiqib qolishi kuzatilmaydi. Sigirlarda katta qorinda qattiq oziqa massasining ko'p bo'lishi va bachadon devorini ta'sirlantirishi tuqqandan keyin ham to'lg'oq va kuchanishlarga sabab bo'lishi mumkin.

Kasallikning belgilari. Bachadon chala chiqqanda hayvon bezovtalanib, tez-tez kuchanadi, qorin presssi muskullari qisqaradi, hayvon orqasini egib, dumini ko'tarib turadi, kuchanish tutgan paytda oz-ozdan tezak va siydik ajraladi. Ayrim hayvonlarda holsizlanish kuzatiladi, ishtaha va kavsh qaytarish yo'qoladi.

Biyalarda bunday paytda sanchiqlar paydo bo'ladi. Bachadonning chala chiqishi ichki tekshirish usuli bilan aniqlanadi. Bunda qo'l bilan paypaslab bachadonning ag'darilib chiqqan qismi topiladi. Bachadonning to'la chiqishi ko'p uchraydi. Bunda bachadon jinsiy yoriqdan sakrash bo'g'inigacha osilib tushadi. Kavshovchi hayvonlarda tushgan bachadonni undagi karunkulalariga qarab osongina aniqlash mumkin. Biyalarda bachadonni chiqishida kapilyar qon oqishi kuzatiladi. Cho'chqalarning tushgan bachadoni uzun ichak ko'rinishida bo'ladi. Shilliq pardasida bir talay ko'ndalang burmalar borligini ko'rish mumkin.

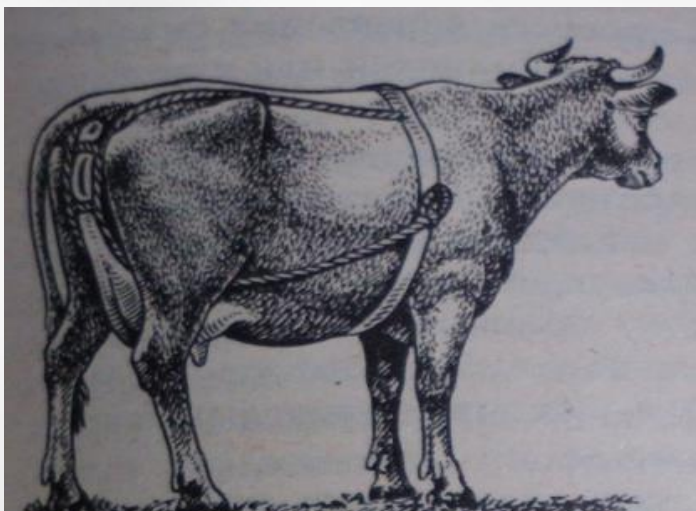
Ag'darilib tushgan bachadon sernam, nisbatan yumshoq, och qizil rangda bo'ladi. Qonning to'xtab qolishi va shishishi tufayli u qattiq va to'q qizil rangda bo'ladi. Bir necha soatdan keyin ag'darilib chiqqan bachadon yuzasi qurib, yoriqlar bilan qoplanadi va qoramtir kulrang yoki jigarrang tusga kiradi. Keyinchalik, nekroz va sepsis rivojlanishi mumkin.

Kasallikni davolash usullari. Hayvon ko'pincha yotgan bo'ladi, shuning uchun ag'darilib chiqqan bachadon ostiga plyonka yoki choyshab solinib, dumg'aza qismida epidural anesteziya o'tkaziladi. Bachadonning bir qancha joyiga 0,5-1 sm chuqurlikda (sigirlarga 60 TB, mayda hayvonlarga 5-20 TB miqdorida) oksitotsin yuboriladi, achchiqtosh (3 % li), kaliy permanganat (1:5000), furatsilin (1:5000) eritmaları bilan yuviladi. Bachadondagi jarohatlarga chok qo'yiladi, yorilgan yoki tirlangan joylarga hamda butun bachadon shilliq pardasiga Vishnevskiy malhami surtiladi yoki boshqa mikroorganizmlarga qarshi ishlov beriladi.

Oksitotsin inekiya qilingandan keyin 5 daqiqa o'tgach, bachadon 30 % ga qisqaradi, qattiqlashadi va yengil to'g'rilanadigan bo'ladi. Ag'darilib chiqqan bachadon kuchli shishgan bo'lsa 3 % li achchiqtosh yoki 2 % li vagotil eritmasi shimdirilgan, sterillangan bintlar bilan mahkam bog'lanadi. Bintlash ag'darilgan bachadon shoxlaridan boshlanib, jinsiy lablar tomon boriladi. Bachadonni to'g'rilab, o'rniga qo'yishdan oldin bintning bir qismi ochiladi, bachadonni ikki qo'l bilan ushlab, jinsiy lablarga yaqin qismi ko'tariladi va asta-sekin tos bo'shlig'iga yuboriladi. Keyin boshqa qismi ushlanib, bint ochilib sekinlik bilan u ham tos bo'shlig'i tomon yuboriladi. Bunda yordamchi kishi bachadonni toza choyshab bilan jinsiy lablar balandligida ushlab turishi lozim.

Bachadon o'rniga solingandan keyin uning bo'shlig'iga baliq moyi bilan trisillin, 1-2 ta ekzuter va boshqa antiseptik dorilar yuboriladi. Bachadonning qayta ag'darilib chiqish havfi bo'lsa, dumg'aza qismida epidural anesteziya o'tkaziladi. Qin va anal teshigida joy qoldirilgan holda teshilgan charmdan 4 ta ip o'tkazilib, sigirning ko'krak qafasiga bog'langan tasmaga bog'lab qo'yiladi. Qinga valiksmon yoki

xaltachali choklar o'rnatish ham mumkin. Bunda og'riq tufayli hayvonning kuchanishi uzoq davom etishi mumkin. Shishgan va jarohatlangan qismi ko'p bo'lsa bachadon amputasiya qilinadi.

1-rasm. Bachadoni chiqqan sigirga (bandaj)-bog'lam qo'yish.

Operatsiya hayvonning yotgan yoki turgan holatida o'tkaziladi. Amputatsiyadan oldin 0,5-1 % li novokain eritmasi bilan infiltratsion anesteziya o'tkaziladi. Bunda eritma ligatura qo'yiladigan (bog'lanadigan) bachadon to'qimalaridan biroz yuqori, bachadon bo'yinchasiga yaqinroq joyga yuboriladi. Infiltratsion anesteziya bilan bir vaqtda dum qismida epidural anesteziya ham o'tkazilishi mumkin. Bachadon 0,1 % li kaliy permanganat, 2 % li achchiqtosh eritmali bilan yaxshilab yuviladi. Shundan keyin bachadon bo'ynidan 10-15 sm uzoqlikda, hayvonlarni bichishda qo'llanadigan ip bilan sirtmoq solinadi va bachadon amputasiya qilinadi.

Xulosa: Yuqoridagi ma'lumotlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, hozirgi kunda sigirlar bachadonining chiqishi sabablarini oldini olish uchun bo'g'ozlikning 7 oyligidan boshlab doimiy matsionni taminlash, kuniga (2-3) km masofaga yayratish tavsiya etiladi.

Bachadoni chiqqan sig'irlarni o'z vaqtida aniqlab, achchiqtosh (3 % li), kaliy permanganat (1:5000), furatsilin (1:5000) eritmali bilan yuvilishi, bachadondagi jarohatlarga chok qo'yish, yorilgan yoki tirlangan joylarga hamda butun bachadon shilliq pardasiga vishnevskiy malhamini surtish yoki boshqa mikroorganizmlarga qarshi turli vositalar bilan ishlov berish hamda bachadonini o'z joyiga kiritib, bandaj quyish tavsiya qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Studensov A.N., Shipilov V.S., Subbotin L.G., Preobrajenskiy O.N. Veterinarnoe akusherstvo, ginekologiya i biotexnika razmnojeniya, 7-oe izd. M.: "VO Agropromizdat", 1999. s. 118-125.
2. Subbotin V.M., Subbotina.S.G., Aleksandrov I.D. Sovremennye lekarstvennoe sredstva v veterinarii. Feniks Rostov-na-donu 2000. s. 58-60
3. Eshburiev B.M. Veterinariya akusherligi. Darslik, Toshkent, 2018. 222-225 b.
4. Eshburiev B.M., Eshburiev S.B., Djumanov S.M. Veterinariya akusherligi fanidan amaliy-laboratoriya mashg'ulotlar. O'quv qo'llanma, Samarqand, 2020. 42-43 b.
5. [SUTDAN CHIQQAN BO'G'OZ SIGIRLARNI TO'G'RI PARVARISHLASH-SOG'LOM AVLOD OLIISH GAROVIDIR!](#) OZ Javxarov, MF Muxammadjonov AGROBIOTEXNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI, 622-625